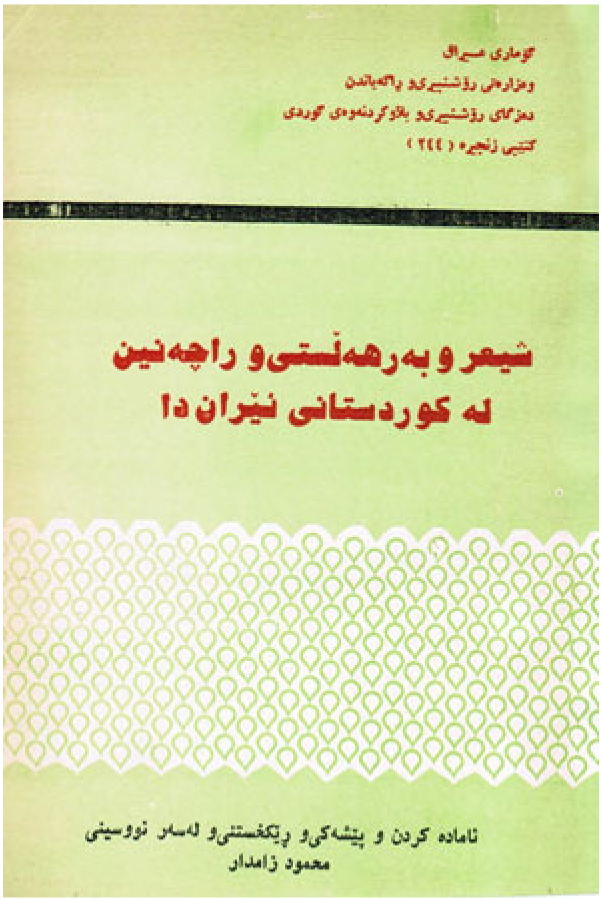

مەحموود زامدار؛ "شیعر و بەرهەڵستی و ڕاچەنین لە کوردستانی ئێران دا"؛ دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی کتێبی زنجیرە ٢٤٤؛ مطبعة جاحظ؛ بغداد ١٩٨٩؛ ٢١٥ لاپەڕە؛ کوردی.

نووسەر و شاعیر و سیاسەتزانی کورد مەلەوانێکی باشن لە گۆمی کەڵک وەرگرتن لە دەرفەت و دەرەتان! ئەوەش سروشتی ژیانی کورد لەژێر چنگوڕی چوار گورگی دڕندەدا فێری کردوون. وڵاتانی داگیرکەری کوردستان کە هەمیشە لەسەر داپڵۆسینی کورد و چەوساندنەوەی هاودەنگن، هەندێک جار بە هۆی کێشەی سیاسیی ناو خۆیانەوە دەکەونە ناکۆکییەوە و دەیانەوێ گوشار بخەنە سەر یەکتر، ئیتر دەست بە جێ بیر لە کوردی سەر سنوورەکان دەکەنەوە و هەوڵی یاری کردن بە "کارتی کورد" دژ بە لایەنەکەیی بەرانبەریان دەدەن- هەوڵێک کە بە داخەوە گەلێک جار تێیدا سەرکەوتوو دەبن و خوێنی لاوی کورد لە ڕێگەی ئەو دۆستییە درۆیینەی داگیرکەرانی خاکەکەماندا، بە فیڕۆ دەڕوات، شەڕی نەخوازراومان ئاوقا دەبێت و ئابووریمان نشوست دەهێنێت. بەڵام لە لای ئەولاوش کورد هەندێک جار کەڵک لە دەرفەتەکە وەردەگرێت و بەشێک لە داوخوازییە سیاسی و نەتەوەییەکانی خۆی دژ بە داگیرکەری ئەودیوی سنوور! بە ئاشکرا دەهێنێتە گۆڕێ.

لە ماوەی شۆڕشی ئەیلوولدا (١٩٦١ تا ٧٥) حکوومەتی پەهلەوی ڕادیۆی کوردی کرماشان و ڕۆژنامەی کوردستانی خستە ڕێ. هەردوک ئەوانە بۆ بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی ئێران و دژ بە نەیارەکەی واتە حکوومەتی بەغدا دامەزران و لە ژێر چاوەدێریی ڕاستەوخۆی ساواکدا بەڕیوە دەبران. سەرەڕای ئەوەش دەورێکی بەرچاویان لە پێشکەوتی زمان و ئەدەبی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

بینی و گەلێک خەڵکانی دڵسۆز و خزمەتگوزاری گەلەکەمان لە دەوریان کۆبوونەوە و"دوور لەچاوی چەتە"، ژیلەمۆی خەباتی نەتەوایەتییان گەشاوە ڕاگرت. نموونەی ئەم چەشنە کەڵک وەرگرتن لە دەرفەتانە لە مێژووی هەموو پارچەکانی کوردستاندا زۆرن.

لە ماوەی شەڕی ٨ ساڵەی ئەم دواییەی ئێران و عیراقیشدا هەندێک جار دەرەتانی ئەوە هاتە پێشێ کە شاعیرانی کورد (هەژار، هێمن، حەقیقی، ئاوات، و.....) بە ناوی هێرش کردنە سەر سەددام حوسەینی کوردکوژەوە شیعری نیشتمانی بڵێن و لە میدیای مەلاکانی ئێراندا بڵاوی بکەنەوە. لە دیوی ئەودیو واتە لە باشووری کوردستانیش هەمان بارودۆخی سیاسی زاڵ بوو و ڕووناکبیرانی کوردی باشوور بە ناوی هێرش کردنە سەر 'خومەینی' جەللادەوە دەرفەتی بڵاوکردنەوەی بابەتی نیشتمانییان دەقۆستەوە و زۆر شیعر و چیرۆک و وتاری بە ناوەرۆکیان بڵاو دەکردەوە.

کتێبی جێگەی باسی ئەم هەفتەیە، خوڵقاوی ئەو بارودۆخەیە کە باسم کرد. مەحمووود زامداری نووسەر و لێکۆڵەر و نیشتمانپەرست کۆمەڵێکی باش لە شیعر و پەخشانی شاعیرانی کوردی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی گردوکۆ کردووە و بە سەرەتایەکی دەوڵەمەندەوە بڵاوی کردۆتەوە، ئەویش لە جەنگەی شەڕی عیراق و ئێران و ڕاست دوای ئەنفال و کارەساتی هەڵەبجە واتە لە ساڵی ١٩٨٩دا.

شیعرەکان گەلێک پسپۆڕانە هەڵبژێرراون و نووسەر بۆ گردەکۆییان گەلێک سەرچاوەی وەک کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردی و ئۆرگانی حزبە کوردییەکانی ڕۆژهەڵاتی خاکەکەمانی پشکنیوە و ناوی سەرچاوە و ژمارە و ڕێکەوتی دەرچوون و دەقی شیعرەکانی لە توێی ٢١٥ لاپەڕە کتێبدا بڵاو کردۆتەوە.

بەگوێرەی سەرنجی من، کتێبەکە دەوروبەری ١٠٤ پارچە شیعر و ٢ پەخشانی ٤٨ شاعیر و نووسەری ڕۆژهەڵاتی کوردستانی تێدا کۆکراوەتەوە؛ ناوی ژمارەیەک لە شاعیرەکانیش ڕانەگەیێنراوە و تەنیا سەرچاوە واتە ناوی گۆڤار و ڕۆژنامەی بڵاوکەرەوەیان نووسراوە ئەویش بەهۆی ئەو ڕاستییەوە کە سەرچاوەکان لە بنەڕەتدا ناوی شاعیرەکەیان ڕانەگەیاندووە.

ناوەرۆکی بابەتەکان هەموو، نیشتمانی و کوردپەروەرانەن و شاعیر و نووسەرەکانیش هەموویان هاوچەرخی سەدەی بیستەمن- هەر لە مەلا مارفی کۆکەیی و سەیفولقوزاتەوە تا مەلا ئاوارە و سولەیمانی موعینی و ڕێبوار و ....

شاعیر و نووسەرەکان زۆرێکیان ناسراون: سەیف، زەبیحی، مەلامارفی کۆکە، حەقیقی، هەژار، هێمن، عەتری گڵۆڵانی [محەممەدی نووری]، زرنگ[سەید کامیل ئیمامی (ئاوات)]، شێواو [خالید حیسامی]، ئیبراهیم ئەفخەمی، سولەیمان موعینی، مەلا ئاوارە، شپرزەی سەقزی [نافیع مەزهەر]، محەممەد مەجدی، م. م. هۆشەنگ و م. م. عیشقی [ئەم دوو ناسناوەش واهەیە هەر هی محەممەدی مەجدی بن][1]، فانی[2]، زاری، ع. خوسرەوی [دەبێ عەلی خوسرەوی بێت]، و ڕێبوار [موسلیح شیخ الاسلامی؟).

[1] بۆ ناسینەوەی ناسناوی ئەندامانی کۆمەڵەی ژێکاف کەڵکم لە وتاری کاک سولەیمان چیرە (هێرش) وەرگرتووە: "ناساندنی نێوی راستەقینەی نووسەر و ئەندامانی کۆمەڵەی ژێکاف لە گۆڤاری نیشتمان دا"، ماڵپەڕی گزینگ، مانگی دیسامبری ٢٠٠٥

[2] فانی لە ئاغاواتی میراودەلی ناوچەی پشدەری باشوور بووە بەڵام ناڕاستەوخۆ لەپێوەندی کۆمەڵەی ژێکافیشدا بووە، هەربۆیەش ناوی لێرەدا هاتووە. بڕاوانە سەرچاوەی سەرەوە.

هەندێکیشیان نەناسراو یان کەمتر ناسراون: حەسەن مودەڕڕیسی، خێر وێژ، غەرقی سەقزی، مەنهودی، جەوهەری، دەهشەت، حەمەمین بەگی ڕەنگەڕێژانی، حەریف، شێخ جەمیلی ضیاالدین، حەیرانی سنە، حامد، ناسر زەمانی، ج. م، ئاوارەی سابڵاخی، ئەمینی موکریانی، جێماو مەریوانی و مەلا محەممەدی حەسەنی سەقزی (ڕەمزی).

دیارە، بەگوێرەی ناوەرۆکی ئەم زنجیرە وتارە کە لەپێوەندی بۆکاندایە، دەبێ لێرەدا گوڵچنینی ئەو بابەتانە بکەم کە یا شاعیرەکانیان بۆکانی بن، یان بابەتێک لە گۆڤارێکی وەک هەڵاڵەی چاپی بۆکاندا بڵاو بووبێتنەوە، یان شاعیر و نووسەرەکانیان لە سەردەمی بڵاوکردنەوەی بابەتەکەدا لە بۆکان ژیابێتن بۆ نموونە مامۆستا هەژار و کاک حەسەن مودەڕڕیسی کە ئەوی دووهەمیان لە سەردەمی دەرچوونی گۆڤاری هەڵاڵە و حکوومەتی کۆماری کوردستاندا (١٩٤٦) سەرۆکی ئیدارەی پەروەردەی بۆکان بووە.

بۆ زانیاریی خوێنەر، لیستەیەکم پێک هێناوە لە ناوی شاعیرەکان و میسراعی یەکەمی ئەو شیعرانەی وا گوتوویانە یان ئەو بابەتەی وا نووسیویانە:

شاعیر؟، گۆڤاری هەڵاڵە، ژمارە ٣: 'زمانی عەجەمی ناڕەسەن و بەد'؛ لاپەڕە ٣٢

حەسەن مودەڕڕیسی: 'ئەی دوامین ئارەزوو...(پەخشان)'؛ ٣٥

حەقیقی: 'قەدیان وەکوو بلوورە، برۆیان وەکوو هیلال'؛ ٣٦

هەژار: هەی لایە لایە ڕۆڵە لای لایە؛ ٤٠

گۆڤاری هەڵاڵە، ژمارە ٢: 'بخوێنە بولبولی خوێنگەرم و دڵسۆز (کورد و ئازەری)'؛ ٤٤

گۆڤاری هەڵاڵە، ژمارە ٣: 'هەی داد هەی بێداد، هەی ڕۆ ڕۆڵە ڕۆ! (دایکی شەهیدێک)'؛ ٤٩

عەتری گڵۆڵانی: 'باری ئەستۆی دوژمنە وا هیسی کردوە گەردنم (یا وەتەن یا مردنم)'؛ ٦٣

خێر وێژ[3]: 'شوکر بە کوردان ئازادی دریا'؛ ٦٥

عەتری گڵۆڵانی، 'خەڕاجاتی دوو زوڵفی تۆ ئەرێ ماچینە یا چینە؟'؛ ٧٠

شێواو [خالید حیسامی]: 'کوانێ دوژمنانی خوێنخۆر بابێنە سەیری بەزمم'؛ ٧٢

زرنگ [سەید کامیل ئیمامی (ئاوات)]: 'دوێ شەوێ دڵ ڕاپەڕاندم پێی گوتم هەستە، بەڵان'؛ ٧٥

عەتری گڵۆڵانی: 'بەرت چەند خۆشە سەربەستی! ببی پیرۆز، چ دارێکی!'؛ ٧٧

کەریمی بۆکانی [ئیبراهیم ئەفخەمی][4]: 'سەرم سووڕما لە ئاکاری برێک لەم عەسر و ڕۆژگارە'؛ ١٣٧

بۆکانی [ئیبراهیم ئەفخەمی]: 'هەرچی دەیبینی تەقەللوب، فێڵی تێدایە و درۆ'؛ ١٣٨

---

3 میرزا عەلی صمیمی خەڵکی سنە و نووسەری حەمەحوسەین خانی سەردار. بڕوانە بەشی ١٢٠ لەم زنجیرە وتارە

4 نەمزانی ئەو ناوی "کەریمی بۆکانی" یە لەکوێوە هاتووە و گەلۆ هەر لە سەرچاوەکەدا وا نووسراوە یان چی؟ بە دڵنیایی ناسناوی شیعریی ئەفخەمی هەر "ئەفخەمی" بوو و هیچیتر.

بۆکانی [ئیبڕاهیم ئەفخەمی]: 'ڕیش بۆزی پڕ لە کوڵکە، کەوا ڕیشی خۆی دەجوێ'؛ ١٤٠

بۆکانی [ئیبڕاهیم ئەفخەمی]: 'وەتەن حوببی ئەتو دینم، سوپاسی تۆم لەسەر لێوە'؛ ١٤١

بۆکانی [ئیبڕاهیم ئەفخەمی]: 'لە عیلم و فەنن و ئیختیراع بەشت نییە لەسەر زەوی'؛ ١٤٢

بۆکانی [ئیبڕاهیم ئەفخەمی]: 'نەورۆزە گوڵ و سەوزە لە هەرلاوە هەڵستان'؛ ١٤٣.

لە لاپەڕە ١٠٧ تا ١١٤ ی کتێبەکەدا دوو پارچە شێعر یا باشتر بڵێم دوو بەشی یەک پارچە شیعر لە ڕۆژنامەی کوهستان چاپی تاران، ژمارە ٧٦ و ٧٩ (١٣٢٥= ١٩٤٥) ڕاگوێزراوە کە باسی نەبوونی ئازادیی هەڵبژاردن لە ئێران دەکات. ناوی شاعیری شیعرەکە به "ج. م" ڕاگەیێنراوە و بەداخەوە نازانم کێیە، بەڵام بە زاراوەکەیدا هەست دەکەم خەڵکی لای سەقز و بۆکان و واهەیە یەک لە فەیزوڵڵابەگییەکان بێت. شاعیر، هەرکەسێکە، نەسیحەتی "دوکتۆر ئەردەڵان" دەکات کە بەتەما نەبێت خۆی کاندیدی هەڵبژاردنی مەجلیسی شورای میللی ئێران بکات لەبەر ئەوەی لە ئێراندا ئازادی نییە و حەتمەن دەسەڵات "حەمەدئاغای عەبباسی" خاوەن مڵکی گوندی سەرا وەک نوێنەری شاری سەقز لە سندووق دەهێنێتە دەرێ و هەوڵی کەسانی وەک ئەو پووچەڵ دەکاتەوە.

شێعرەکە هەندێک ناوونیتکەی بۆ حەمەدئاغا تێدایە کە دیارە من لێرەدا نایاننووسم، هەروەها ناوبراو بە "برایم ئاغای عەمبار" شوبهێنراوە، کە ئەوبەشەش ناهێنمەوە، بەڵام بە کورتی دەڵێ گوایە "برایم ئاغای عەمبار" بە حاجی لەقلەقی گوتووە لە مەزرا و مڵکی من بار بکە و بڕۆ، تۆ حاجی نیت ئەگەر حاجیت، بۆچی سیواک و ئاوی زمزمت پێ نییە!

ئەوە هەڵبژاردەیەکی هەردوو بەشی شیعرەکەی "ج. م." ە، کە سەرجەم ٦٥ فەردە:

"سەبا، بێژە بە دوکتور ئەردەڵانی/ بە ئەوهاو کاری خاس و یاری گیانی....

درۆیە بەحسی ئازادیی عەقاید/ وەکیل دەستوورییە ناوێ نەزانی....

گەرەکتە گەر ڕەقیبی خۆت بناسی/ بە ناو عەبباسییە، شوغڵی سیاسی

هومایوون بەختە، بێ ئاڕا وەکیلە/ ئەگەرچی زۆر.................

لە خوێشانی برایم ئاغای عەمبار/ کە لەو مەرحوومەوە زۆر ماوە ئاسار

کتێبێ لەو قسە و نەقڵ و حیکایەت/ بەجێ ماوە، نەبێتە زەمم و غەیبەت.....

ئەر ئازاد بێ عەقیدە و ڕای و ئەفکار/ وجوودی وا یەقین نایێتە ڕووی کار...

یەقین عەنقایە ئازادی، کە ناوی/ ئەبیسین و هەموو کەوتووینە داوی

وجوودی غەیبییە، دایم نیهانە/ زهووری ئەو لەگەڵ ئاخرزەمانە!....

یەقین عەبباسی بۆ ئەو دەردە ووتمان/ ئەگەر سەربار نەبێ، نابێتە دەرمان...

بەڵی عەبباسی خۆی ئەربابی دێیە/ لەکشت وزار ئەوە و عەقڵی بەجێیە

لە مەزرا ماهیرە بۆ زەبتی مەحسوول/ لە کرمانج چاک دەسێنێ توتن و پووڵ

ڕەعییەت زۆر لەبەر دەسیا زەلیلە/ لە لایان ئەمری، وحیی جوبڕەئیلە

لە حەق گەر لانەدەم ئەو بێ خەتایە/ لەسەریا هیچ نەبوو ئەو ئیددیعایە

کەسێ ئەو فیکرەیەی هێنایە نێوبەین/ لەمەولاوە دەبێ بەحسێ لە ئەو کەین.

شیعرەکە لێرەدا تەواو دەبێت و بەداخەوە شاعیر "بەحسێ لە ئەوکەسە" ناکات کە بە قسەی خۆی دەبێ فیکر و ئیددیعای نوێنەرایەتی کردنی مەجلیس لە لایەن حەمەدئاغای عەبباسییەوە ئەو هێنابێتیە گۆڕێ. ئەوە کێیە؟ شا؟ ئەفسەرێکی سوپای ئێران؟ کەسێکی خۆجێ یی و خەڵکی ناوچە؟ لە شیعرەکەدا ڕوون نییە.